

Erindringer fra krigen 1914 – 1918

Mobiliseringsdagen den 2. august 1914 var verdenskrigens begyndelse.

Som et lyn fløj telegrammer og meddelelser over alle lande. Det sørgelige budskab forårsagede stor forvirring. Begejstring hurraråben og tårer blandedes mellem hinanden. Enhver vidste nøje, hvor og hvornår og ved hvilken troppeafdeling han havde at melde sig. Alle var fast overbevist om, at med de nuværende skyde- og mordvåben ville krigen kun blive kortvarig. Hvorfor mange for ærens skyld meldte sig frivilligt.

Da jeg hørte til de ældste mandskaber – født 1871 – havde jeg ved krigens udbrud ikke anelse om at blive indkaldt ca. tre et halvt år under fanen. Man siger ”Drømme er skum, men drømme kan også være en åbenbaring fra det hinsidige”.

Længe før jeg blev indkaldt, havde jeg flere tydelige drømme, der alle gik i opfyldelse. Jeg drømte, at jeg i en stor bygning blev iklædt soldatertøj og i samme gik på gaden. I drømme så jeg en afbrændt by. Ligeledes at jeg opholdt mig i en skov, hvor jeg så lange grave og jordhytter, som jeg i virkeligheden alt så og oplevede i Rusland.

De nævnte syner i drømme gik alle i opfyldelse. Indkaldelsesordren, den røde seddel, meldte kort dagen og timen, hvor jeg samt mange andre skulle møde på Søndertorvet i Haderslev, den 2. december 1915.

Samme dag tidligt om morgenen tog man afsked fra hjemmet. Til fods med stok i hånden og en papkasse under armen – indeholdende de nødvendigste artikler – gik turen til Vojens og med toget til Haderslev, hvor mange andre indkaldte fra alle omkringliggende byer i amtet samledes.

Det indkaldte mandskabs navne blev opråbt, og ansøgninger om befrielse for denne gangs indkaldelse (von der diesmalige Einberufung befreit zu werden) blev flygtigt gennemlæst, men kun med ringe hensyntagen. Derefter blev der givet ordre til ophold i bestemte lokaler, til der kom nærmere besked. I denne pause blev drukket manges god bæger, så humøret for manges vedkommende steg nogle grader, mens andre så meget sort på tilværelsen.

Da vi ikke kunne transporteres fra Haderslev samme dag kom der hen mod aften kvartersedler med nr. og navn til indkvartering natten over. Jeg og en mand mere foretrak at indkvartere os i en jernbanevogn.

Næste dags morgen blev det samlede mandskab stoppet i toget. Fra Haderslev over Vojens gik turen til Flensburg, hvor der var et lille ophold, som benyttedes til at skrive et kort hjem. Ingen vidste noget bestemt, men rejsens mål var vistnok Elsass eller Baden i Sydtykland. Fra Flensburg over Schleswig, Rendsburg, Neumünster nåede vi Hamburg, hvor der ventede en ”Transport Hamburger”, som skulle nyde samme skæbne. Videre sydpå over byerne Lüneburg, Uelzen, Celle, Burgdorf, Hildesheim, Kreisen, Göttingen, Bebra, et

jernbaneknudepunkt, hvor vi modtog noget forplejning. Videre gennem provinz Hessen-Nassau over Fulda, Frankfurt am Main, Darmstadt nåede vi storhertugdømmet Baden, over byerne Friederichsfeld, Heidelberg, Bruchsaal, Baden-Baden Karlsruhe til bestemmelsesstedet Kehl am Rhein i Baden. Det langsomme transporttog havde da også trillet i næsten to døgn. På den lange rejse med banen førtes vi gennem smukke landskaber med bjerge og dale, gennem tunneller og over floder, store købstæder og gamle slotsruiner.

I Kehl am Rhein i Baden, en mindre købstad ikke langt fra Strassburg i Elsass og heller ikke langt fra den vidunderlige bjergkæde Schwarzwald med byer og småbaner, skove og vandfald, blev samtlige mandskaber indklædt og indkvarteret hos byens borgere.

Ankomsten til Kehl am Rhein var omkring midnatstid. For en sikkerheds skyld at der ingen var tabt undervejs, blev navnene opråbt, og derefter kunne vi hvile os på gulvet og bænkene i banegården til næste dags morgen. Næste dags formiddag blev vi inddelt i Korporalschaften. Min adresse blev "Landstm. R. I. Depot II, Ersatz battalion, Landwehr Infanterie Regiment Nr. 99, 18. Korporalschaft, Kehl am Rhein, Baden".

Skønt byen var overfyldt af militær var befolkningen meget venlige mod os. Den største fordel havde restaurationserne, som om aftenen altid havde fuldt hus. I feltkøkkenet hentedes al forplejning, som var ganske god. Alle mandskaber var over 40 år og tjenesten ikke overanstrengende. Der indtraf så godt som ingen vinter dernede dette år, og klimaet var så mildt som i september herhjemme.

Dagen begyndte med at hente kaffe i feltkøkkenet, en lang træbarak i en restaurationsgård "Der Wirtschaft zum Rebstock", Derefter, omkring klokken syv, instruktion og øvelse til kl. 1230, "Mittagsessen" og pause til kl. 230. Øvelse igen til kl. 4. Geværrensning, uddeling af kaffe, brød, lidt smør, ost eller pølse. Kl. 7 aften parole, modtagelse af breve, og så var man fri til næste dag. Tjenesten afholdtes for det meste nær ved byen ikke langt fra Rhinen, eller også på en eng, hvor floden Kenzig løber ud i Rhinfloden. Også en enkelt march tur til Sondheim, Kork og Marblen.

På en bro lavet af store zinkbåde førtes vi en gang i ugen over den store Rhinflod til Polikum i Elsass, hvor der i særligt indrettede forter afholdtes øvelse i skarpskydning.

En stor skydeøvelse fandt sted hen i februar i Oberhofenden i Elsass, hvor der blev skudt "Zugweise" mod papfigurer langt forude. Marchturen fra Kehl over Rhinen gennem Strassburg og et par andre byer til Kaltenhusen var en anstrengende dag. Vi overnattede i Kaltenhusen og dagen efter nåede vi den store skydeplads Oberhofenden og om aftenen tilbage igen til Kaltenhusen. Tredje dag gik rejsen tilbage til Kehl. I Strassburg, hvor vi havde ophold, havde vi lejlighed til at se den store kirke Strassburg Münster, 152 meter høj, kun lidt mindre end domkirkerne i Ulm og Köln. Ligeledes de store kaserner og fæstninger, universitetet og Schillers Denkmal. Noget for vore øjne ganske nyt var på en stor øvelsesplads i Elsass at se flyverne på nært hold, hvorfra de startede, fløj ud til fronten, mens andre kom tilbage derfra og landede.

I det smukke landskab med det milde klima nede ved Schwarzwald i Sydtyskland gik tiden rask. Julen havde vi fejret der og ikke at forglemme Wilhelms fødselsdag. Den 13. februar 1916 afgik fra Kehl en transport til Rusland, hvor jeg måtte med. Feldmarchmæssig indklædt i Mahlen afrejste vi om natten fra Kehl over Karlsruhe, Bruchsaal, Heidelberg, Friedrichsfeld, Darmstadt, Frankfurt am Main, Hanauhoff, Bebra, hvor transporttoget måtte vente til næste dags morgen. Vi overnattede siddende i toget. Fra Bebra gik ruten østpå gennem det smukke landskab Thüringen med bjerge og dale,

skove og vandfald, og videre gennem Provinz Sachsen, Prov. Brandenburg, Prov. Posen. På denne strækning holdt toget ved følgende større byer: Eisenach, Gotha, Erfurt, Weimar, Apolda, Weisenfels, Merseburg, Halle an der Sale, Eilenburg, Thorgau, Falkenberg, Finsterwalde, Cottbus, Guben, Grossen, Hohenhalze, Bromberg. I Bromberg i Provinz Sachsen havde vi ophold i 14 dage. Indkvarteret i et slagterihus og en stor restaurationssal nær ved byen gik tiden med lidt exersitz samt spise, drikke og ryge. Og så var det tilladt at gå ind i byen. Den 28. februar afgik transporten fra Bromberg til Lida i Rusland. Rejsen gik over Culmsee, Soldau, Neidenburg, Willensberg i Østpreussen. I Østpreussen sås en del ødelæggelser fra den tid russerne huserede der.

*Hans Rosendahl fotograferet i Rusland i 1917.
Infanteriregiment 433-4-34*

Over den russiske grænse gik rejsen til Grobowa, hvor vi så en del forladte stillinger, skyttegrave og understande. Ostrolinka, hvor der sås mange landsbyer, russerne på tilbagetoget selv havde afbrændt. Bialistok, Grodnow, St. Mostz hvor der også sås mange afbrændte bygninger, Roshanka, Skribovo og endelig nåede vi Lida den 3. marts 1916. I Lida, en lille russisk købstad, var banegården afbrændt. Nær ved Lida lå Lida-Lager, et helt kompleks af forladte russiske kaserner. Her blev vi indkvarteret i to måneder. Af og til kom inde fra Tyskland transporter hertil, mens andre herfra gik til fronten. Her var det koldt i sammenligning med det milde klima ned i Sydtyskland.

Det samtlige mandskab var i alderen fra omkring tyve til henimod femogfyre år. Her vankede der andre kager: Halsbrækkende exersitz næsten både dag og nat. Frække foresatte og kommando i rå tone. Forplejningen var dårlig og knap. Disciplinen og hensyntagen til de foresatte var al for stram her. Man hørte sige,

at der her var værre end i tugthuset. Men således var det i disse uden for landet liggende depoter, hvoraf der var et i Rumænien og et i Belgien.

Den 11. maj 1916 kom vi af asken i ilden. Til fods med fuld musik ned til Lida banegård, hvorfra vi med toget transporteredes til Gavia. Fra Gavia gik turen igen til fods med fuld opbakning ud til fronten ved Berrasinefloden. Ad ufremkommelige veje gennem store fyrre og birkeskove nåede vi Ivia, en større landsby med kirke, hvor vi hvilede en times tid. Overalt hvor man kom, var det jøderne der styrede handelen. De talte næsten alle tysk, russisk og polsk, og et enkelt sted sås en hebraisk avis. Videre gik det igen gennem skov og morads gennem Studewitski, Dudia til Lokomowitski, hvor vi modtog kaffe, cigarer og cigaretter. Godt trætte som vi var, sov vi i halm på gulvet i et tomt hus til næste dag. Omkring middag nåede vi gennem Kosewitski, Pessiwitski ud til fronten.

Vi inddeltes i de fire kompagnier i "Landsturm-Batallion Deutch-Eulau", som senere blev omdannet og hørende til regiment 433. I fronten var jeg fra 12. maj til 4. februar 1917 (i originalmanuskriptet står der 1916, men det er en skrivefejl). At skildre livet derude i skyttegravene for folk, der ikke har været der, er ikke let. Vi og russerne lå meget nær sammen, på hver sine side af Berrasinefloden, som snoede sig gennem sump, morads og tætte fyrreskove. Vi boede for det meste gruppevis 8-10 mand i understande, hytter af blokke og jord, som vi selv byggede. Efterhånden lavede vi dem større og bekvemmere med et lille vindue og en dør. Hvor der var ler lavede vi sten og murede en ovn, ellers havde vi til hver hytte en lille jern-feltovn med langt rør. Om vinteren var kulden slem, det frøs over 40 gr. Celsius, men af træ var der nok at fyre med.

Ro var der kun lidt af. Om natten stod mandskabet skiftevis hver anden time i den yderste ildlinie, enkelte, hvor det kunne lade sig gøre, endnu længere ude på lytteposter langt nedgravet i jorden. Motion var der nok af. Godt forskanset bag pigtrådshegn og spanskriddere, bevæbnet til tænderne, opplantet sidegevær, 150 patroner samt gasmaske, lyskuglepistoler og lyskastere, stod posterne om natten meget tæt. Trods djævelsk skydning, især om natten fra artilleriet, maskingeværer, miner og bomber fra flyverne var antallet af faldne og sårede dog ikke så slemt. Om dagen stod posterne i løbegrave mere fåtalligt, mens andre skandsede og byggede mindre og større bombesikre understande.

Om dagen stod posterne godt skjult nede i løbegravene, for det meste ved et (Beobachtungsspiegel) drejespejl. Straffen for at sove på posten var meget streng, at forlade samme var dødsstraf. Havde man ro nogle timer, sov man med geværet i armen. Klæderne havde vi aldrig aftrukket, og lus var ikke så sjældne gæster.

I fronten var forplejningen ganske god, at ryge var tilladt overalt, også på posten. Kommandoen førtes i en mild tone. Geværet skulle holdes i en nogenlunde god stand. Alle havde sine strenge pligter, men al exersitz, appel og pudsning, hilsen og stor hensyntagen til foresatte var som bortfalden.

Ude i fronten – et lille stykke bagved – var jeg i et par måneder afkommanderet i et (Köhlerei) kulbrænderi. Vi boede fire mand i en jordhytte, tæt omgærdet med grangrene, hvor vi fældede træer, som vi brændte til trækul, som brugtes til feltsmedier og meget andet. Alt var under opsyn og gik forskriftsmæssigt til, men det bliver her for vidtløftigt at give en forklaring om i alle enkeltheder.

Husene derude, især i landsbyerne, var alle byggede af firkantet tilhuggede blokke med små vinduer og en vældig muret ovn i husets midte. Nær ved omtalte kul-brænderi lå en forladt bondegård, hvor vi juleaften 1916 hentede julepakker

samt også ude i gården, hvor det iroværende kompagni slog kreds om juletræet, sang: Heilige Nacht.

Den 4.februar 1917 kom den længe ventede ordre, at al mandskab over 45 år, som havde været i fronten et år, skulle tilbage til etappen. Jeg var den eneste fra mit kompagni. Jeg afgav gasmasken og andre ting, som kun blev brugt ved fronten, fik mine papirer samt også forplejning udleveret for to dage. Ifølge med en mand mere masede vi os gennem sneen skoven til Pessiwitski, Kosewitski og Lokomowitski, hvor der var ankommet mange fra andre kompagnier, som ventede på en ud til fronten anlagt feltbane, som skulle føre os videre. Det var allerede aften, og en skrækkelig kulde at sidde i de åbne vogne. Vi kørte snart fast i sneen, men lod så gevæerne og alt gepäck ligge i vognene, slog et dække om hovedet og et dække om hovedet og fulgte så skinnerne til byen Lastriny, hvor feltbanen nåede os og bragte os til Jorosiski, en holdeplads ved banen fra Wilna til Warschau. Vi kravlede ind i nogle store jordhytter, og skønt der blev fyret i dem, var det alligevel umuligt at sove for kulde. Først næste dags eftermiddag fik vi fat på noget varmt kaffe. Men havde da intet fået i to dage. Forplejning havde man med, men brød og konservesdåse var stivfrossen som en sten. Henimod aften kom et tomt godstog, som tog os med. I vognene fyrede vi i feltkakkelovne med kul, som røg mere end varmede. Vi nåede Lida, som var bestemmelsesstedet for nogle. Andre skulle til Bialistok og Warchau. Jeg samt flere andre skulle til Grodnow, en russisk fæstning, som ligger ved floden Njemen. De af russerne sprængte broer var erstattede træbroer. Til Grodnow nåede vi hen ad morgenstunden den 6. februar 1917. Her blev straks alt vort tøj samt hele mandskabet i en stor badeanstalt grundigt rensset for lus og al urenhed. Derefter blev vi indkvarteret på en felt-artilleri-kaserne (Genesungs-Kompagnie), hvor vi havde feltsenge til hver mand at ligge i. Vi fik også god forplejning og foretog os ikke noget.

Omkring 14 dage derefter blev jeg med et korporalschaft afkommanderet til Lozosna, et stort levnedsmiddeldepot, hvor vi skiftevis om natten gik fem mand

ud af gangen til vagttjeneste. Forplejningen hentede vi på kasernen henne i Grodnow. Om natten frøs det meget hårdt, men vi havde skindpelse og pelsstøvler og havde ikke nødt til at stå stille på posten.

Den 8. marts 1917 fik jeg ordre til at stille i Flensburg. En måned havde jeg været i Grodnow, og da jeg havde fået udleveret mine papirer, dampede jeg af sted fra Grodnow i Rusland til Flensburg. Rejseruten gik over Bialistok, Warchau, Allesandrowa over grænsen ind i Tyskland. Gennem byerne Thorn, Bromberg, Landsberg, Schneidemühl, Küstrin, Neu-Strelitz, Berlin, hvor vi havde ophold nogle timer.

Videre gik turen til Hamburg. Da det var nat, og jeg ikke ville videre, meldte jeg mig til Røde Kors, som skaffede mig nattely samt kaffe og bød.

Dagen efter nåede jeg Flensburg, hvor jeg meldte mig i Kledenstrasse, 2. Landsturm-Inf. Ers. Batallion. Jeg indkvarterede mig på Angelburghof, hvor jeg var et par dage og fik så ordre til at melde mig i Haderslev ved bataljonens 2. kompagni.

Som militærisk Wachtman gjorde jeg tjeneste til krigens slutning.

Den 20. december 1918 afgav jeg mit våben fik udleveret en gratis uniform samt støvler og mantel. Jeg fik overrakt mine militærpapirer blev entlassen og trådte så igen ind i civil livet.